

This is the **published version** of the bachelor thesis:

García Nebot, Ariadna; Tello Sánchez, Jose, dir. Explorant la gestió de la mort i el dol en el context educatiu : Creació d'una guia literària. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2024. (Grau en Educació Primària)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/301249>

under the terms of the license

Treball de Fi de Grau

Explorant la gestió de la mort i el dol en el context educatiu

Creació d'una guia literària

Autora: Ariadna Garcia Nebot

Grau d'Educació Primària

Tutor: Jose Tello Sánchez

Departament de Pedagogia Aplicada

Curs: 2023-2024

03/06/2024- Convocatòria ordinària

*“Si no s'inclou la mort en l'ensenyament
no s'estarà educant per a la vida.”*

(de la Herrán & Cortina, 2008, p.409)

AGRAÏMENTS

M'agradaria iniciar aquest treball agraïnt a totes les persones que han fet que sigui possible.

A tots els docents que han aportat el seu granet de sorra amb la seva implicació.

A l'Anna Juan Cantavella i l'Anna Bendicho en l'àmbit de la didàctica de la literatura infantil, amb els seus grans consells i reflexions.

I finalment, a amics i família per recolzar-me i creure en mi.

RESUM

El dol és un procés natural i universal que s'experimenta com a resposta a la pèrdua de quelcom significatiu. És important reconèixer que els infants també pateixen processos de dol, els quals poden tenir un impacte decisiu en el seu benestar emocional i el seu futur desenvolupament. Per tant, és crucial abordar la mort i el dol de manera efectiva. L'objectiu d'aquesta investigació és el d'explorar la presència de la mort i el dol dins l'àmbit escolar per promoure la seva gestió a l'aula a través de la literatura.

Per tal de descobrir les pràctiques educatives i perspectives sobre com els docents gestionen aquests temes en una aula de primària, i conèixer el recurs literari com a eina pedagògica per a la gestió socioemocional dels estudiants, s'ha dut a terme un qüestionari dirigit als mestres de primària i una entrevista amb una professional de didàctica de la literatura infantil. Els resultats de la present recerca mostren que actualment la mort i el dol no es treballen de manera adequada en l'àmbit escolar i que es continua requerint una formació urgent.

Com a producte final, es proporciona als docents una guia literària a tall de recurs pedagògic per abordar la mort i el dol dins l'aula a través de la literatura. Aquest estudi pretén destacar la necessitat de donar cabuda a aquests assumptes dins l'educació curricular.

Paraules clau: Dol, literatura, mort, educació primària, educació emocional, recurs pedagògic

ABSTRACT

Grief is a natural and universal process experienced in response to the loss of something significant. It's important to recognize that children also undergo processes of grief, which can have a decisive impact on their emotional well-being and future development. Therefore, it's crucial to address death and grief effectively.

The aim of this research is to explore the presence of death and grief in the school system to promote their management in the classroom through literature. In order to discover educational practices on how teachers handle these topics in a primary classroom, and to understand the literary resource as a pedagogical tool for the socio-emotional management of students, a questionnaire was conducted with primary school teachers and an interview with a professional in children's literature didactics.

The results of this research shows that currently death and grief are not adequately addressed in the school system and that urgent training is still required.

As a final product, teachers are provided with a literary guide as a pedagogical resource to address death and grief in the classroom through literature. This study aims to highlight the need to address these issues within the scholar curriculum.

Keywords: Grief, literature, death, primary education, emotional education, pedagogical resource

ÍNDEX

1. Introducció i Justificació	3
2. Objectius	5
3. Marc teòric	6
3.1 Definicions del dol	6
3.2 Tipus de dol	6
3.3 Etapes del dol	8
3.3.1 Etapes evolutives segons la percepció de la mort	10
3.4 El dol i la mort en el context educatiu	12
3.5 El dol en la literatura infantil	14
3.5.2 Els contes com a recurs didàctic per treballar les emocions	14
4. Metodologia	16
4.1 Detecció de les pràctiques educatives emprades pels docents de primària per abordar la mort i el dol dins l'aula	16
4.2 Explorar l'ús de la literatura com a eina pedagògica per treballar les emocions	18
4.3 Guia literària	18
5. Resultats	19
6. Discussió	26
7. Conclusions	28
7.1 Tancament	28
7.2 Reflexió personal	29
8. Aportacions - Guia literària	30
9. Limitacions i propostes de millora	34
10. Referències bibliogràfiques	35
11. Bibliografia	36

ÍNDEX FIGURES

Figura 1	7
Tipus de dol segons Cabodevilla	7
Figura 2	8
Etapes del dol segons Kübler-Ross	8
Figura 3	9
Etapes del dol segons Bowlby	9
Figura 4	10
Percepció de la mort segons l'etapa preescolar	10
Figura 5	11
Percepció de la mort segons l'etapa escolar	11
Figura 6	17
Localització dels centres educatius participants	17

Figura 7.....	19
<i>Percepcions del professorat sobre els beneficis de tractar la mort i el dol a l'escola.....</i>	<i>19</i>
Figura 8.....	21
<i>Resposta del professorat envers la importància de treballar la mort i el dol a l'aula.....</i>	<i>21</i>
Figura 9.....	22
<i>Resposta del professorat sobre si treballen la mort i el dol a l'aula.....</i>	<i>22</i>
Figura 10.....	22
<i>Resposta del professorat amb relació als recursos amb què treballar la mort i el dol a l'aula.....</i>	<i>22</i>
Figura 11.....	23
<i>Resposta del professorat respecte a les formacions.....</i>	<i>23</i>
Figura 12.....	24
<i>Resposta del professorat pel que fa als motius i al context per treballar la mort i el dol.....</i>	<i>24</i>
Figura 13.....	31
<i>Portada de la guia literària.....</i>	<i>31</i>
Figura 14.....	32
<i>Mostra apartat de Glossari.....</i>	<i>32</i>
Figura 15.....	32
<i>Mostra Cicle Inicial.....</i>	<i>32</i>
Figura 16.....	33
<i>Referències bibliogràfiques de la guia literària.....</i>	<i>33</i>

ÍNDEX TAULES

Taula 1.....	30
<i>Llibres que conformen la guia literària.....</i>	<i>30</i>

ÍNDEX ANNEXOS

1. <i>Qüestionari -Professorat.....</i>	<i>37</i>
2. <i>Entrevista a Anna Juan Cantavella.....</i>	<i>38</i>
3. <i>Transcripció de l'entrevista a Anna Juan Cantavella.....</i>	<i>39</i>
4. <i>Certificat - Eines I Recursos Que T'ofereixen Les Biblioteques Per Realitzar El Teu Treball Acadèmic [Mo61817].....</i>	<i>45</i>
5. <i>Full de consentiment.....</i>	<i>46</i>
6. <i>Guia literària.....</i>	<i>46</i>
7. <i>Taula d'objectius.....</i>	<i>46</i>

1. Introducció i Justificació

El dol en la infància és una temàtica rellevant, ja que els infants també enfronten pèrdues significatives que poden afectar el seu desenvolupament integral tant emocional com acadèmic. Malgrat que ningú està exempt de passar per aquest procés, la societat actual no afavoreix treballar-lo ni ensenya com afrontar-lo. A més, cal destacar que existeix un gran desconeixement de les emocions, així com de les diferents repercussions que poden generar-se en cada persona.

Aquestes experiències que poden ser trivialitzades, tenen un profund impacte en el benestar dels infants, repercutint de manera directa en la seva capacitat d'aprendre, relacionar-se i gestionar les emocions. Així, el dol i la mort es revelen com un desafiament que mereix ser abordat fermament des de l'entorn educatiu.

En termes generals, treballar aquest tema ofereix a la societat un seguit d'aspectes positius. En primer lloc, pot representar una oportunitat per al creixement personal, ajudant a les persones a comprendre millor les seves emocions i a desenvolupar habilitats per a la gestió emocional. A més, afrontar la mort pot conduir a una apreciació més profunda de la vida, valorant realment els aspectes importants d'aquesta, així com les prioritats personals. Així mateix, l'experiència de la pèrdua pot ajudar les persones a establir límits saludables amb les seves emocions i pot representar un procés de creixement profund, permetent que les persones descobreixin noves capacitats de resiliència i adaptabilitat.

La motivació i justificació d'aquest treball neix, per una banda, de la necessitat imperant de trencar el tabú i treballar aquesta temàtica dins d'una aula. Actualment, les escoles s'obliden d'educar per a la vida, obviant la importància d'ensenyar als infants a estar preparats i preparades per a entendre i saber tractar la mort.

És fonamental que els infants entenguin l'escola com una institució que els permet nodrir-se, explorar, créixer i resoldre els seus dubtes de manera oberta i respectuosa. Proporcionant les eines necessàries per a entendre i integrar coneixements i experiències de manera saludable i significativa.

Per altra banda, al llarg de tota la meua formació acadèmica com a futura docent de primària, he pogut identificar una gran mancança a l'hora de formar-nos per saber treballar l'educació emocional del nostre alumnat, destacant un buit important en la temàtica de la mort i el dol.

La falta de recursos i orientacions cap als docents sobre aquest àmbit exposa com aquest tema no només no es treballa dins les escoles, sinó que també queda relegat a un segon pla en la formació educativa, instruint a docents totalment incapaços de gestionar aquesta part més emocional.

Aquest treball es focalitzarà específicament en analitzar la gestió de la mort i el dol durant l'etapa de primària, ja que és l'etapa concreta que em trobo estudiant i considero important treballar les emocions durant aquesta fase inicial de desenvolupament emocional i social en la que es troben els nens i nenes.

Emprendre aquest projecte permetrà conèixer i analitzar com la mort i el dol son treballats dins d'una aula de primària. A més, possibilitarà comprendre les estratègies pedagògiques i els recursos utilitzats pels educadors i educadores per abordar aquest tema de manera adequada i efectiva.

El propòsit i finalitat que l'estudi persegueix, més enllà d'explorar com es treballa la mort i el dol dins l'àmbit educatiu, és el de proporcionar als i les mestres una guia literària com a recurs pedagògic per abordar i treballar aquesta temàtica dins l'aula. Entendre la mort i el dol a través de la lectura permet incorporar una dimensió pedagògica única, ja que les narratives ofereixen una plataforma per a la reflexió i la identificació emocional.

Aquesta guia literària pretén fer ús de la lectura com a eina per fomentar la comunicació, la identificació i l'expressió emocional dels estudiants. La finalitat d'aquesta és, per tant, promoure una pràctica educativa basada en la comprensió i indagació de les emocions. Aprofitant la riquesa de la literatura com a mitjà per a explorar i comprendre les complexitats de la mort i el dol durant aquesta etapa.

En última instància, la guia literària pretén ser una contribució significativa a la formació integral dels i les mestres, oferint-los un recurs tangible per abordar el dol.

2. Objectius

Aquest apartat del treball pretén establir de manera clara i concisa els objectius que s'aspira a aconseguir mitjançant el desenvolupament d'aquest projecte acadèmic. És essencial delimitar aquests objectius per proporcionar una guia precisa que orienti tot el procés de recerca, anàlisi i desenvolupament. A través d'aquesta secció, es busca definir les metes i les finalitats concretes que es pretenen assolir.

Objectiu general:

- Explorar la presència de la mort i el dol dins l'àmbit escolar per promoure la seva gestió a l'aula a través de la literatura.

Amb aquest objectiu, s'aspira a identificar el paper que ocupa la mort i el dol actualment dins les aules de primària. Aquesta exploració és essencial per a comprendre com aquest tema es presenta i és percebut dins l'àmbit educatiu. A partir d'aquesta comprensió, es pretén integrar la literatura com un recurs pedagògic efectiu per abordar-los.

Objectius específics:

- Mostrar la importància i els beneficis socioemocionals de tractar la mort i el dol dins l'àmbit escolar.
- Explorar el recurs literari com a eina pedagògica per a la gestió socioemocional de l'alumnat.
- Conèixer les pràctiques educatives i perspectives sobre la manera en què els i les docents aborden i tracten el dol i la mort en una aula d'Educació Primària.
- Desenvolupar una guia literària destinada als mestres com a recurs pedagògic per abordar la mort i el dol dins l'aula a través de la literatura.

3. Marc teòric

3.1 Definicions del dol

Considerem oportú iniciar aquest treball definint el concepte que li donarà sentit.

El dol és un terme que prové del llatí ¹“dolor, dolôris” el qual significa “dolor”. Aquest, en la nostra cultura sol referir-se al conjunt de processos psicològics i psicosocials que pateix un individu davant de qualsevol mena de pèrdua.

Segons Bowlby (1983) el dol es defineix com “Tots aquells processos psicològics, conscients i inconscients, que la pèrdua d'una persona estimada posa en marxa, qualsevol sigui el resultat”. De la mateixa manera Freud (2013, p.241) ho defineix com “Una resposta a la pèrdua d'un ésser estimat o una abstracció que el reemplaça, com la llibertat, la pàtria o els ideals”. Així mateix, aquest autor caracteritza aquest procés per la pèrdua d'interès pel món exterior, així com per la incapacitat per a exercir un treball productiu. Amb l'evolució d'aquesta definició, apareixen altres autors que amplien aquest concepte definint-lo com un procés que va més enllà de la mort. Com a mostra William Worden (2022), ho considera un procés que representa una sortida de l'estat de salut i benestar a causa d'un esdeveniment psicològicament traumàtic, remarcant que aquest esdeveniment no es limita únicament a la mort de les persones.

Per tant, podem afirmar que el dol és una experiència que es manifesta de diferents maneres. Aquest és una vivència per la qual passa tota persona que pateix la pèrdua d'un ésser o quelcom estimat. Així doncs, el dol no es tracta de cap succés patològic.

Cal remarcar, que al llarg dels segles el procés i concepció de la mort ha estat canviant. Conseqüentment, la manera en què comprenem el procés del dol està estretament relacionada amb el mitjà cultural en el qual ens movem i l'època en la qual ens trobem.

3.2 Tipus de dol

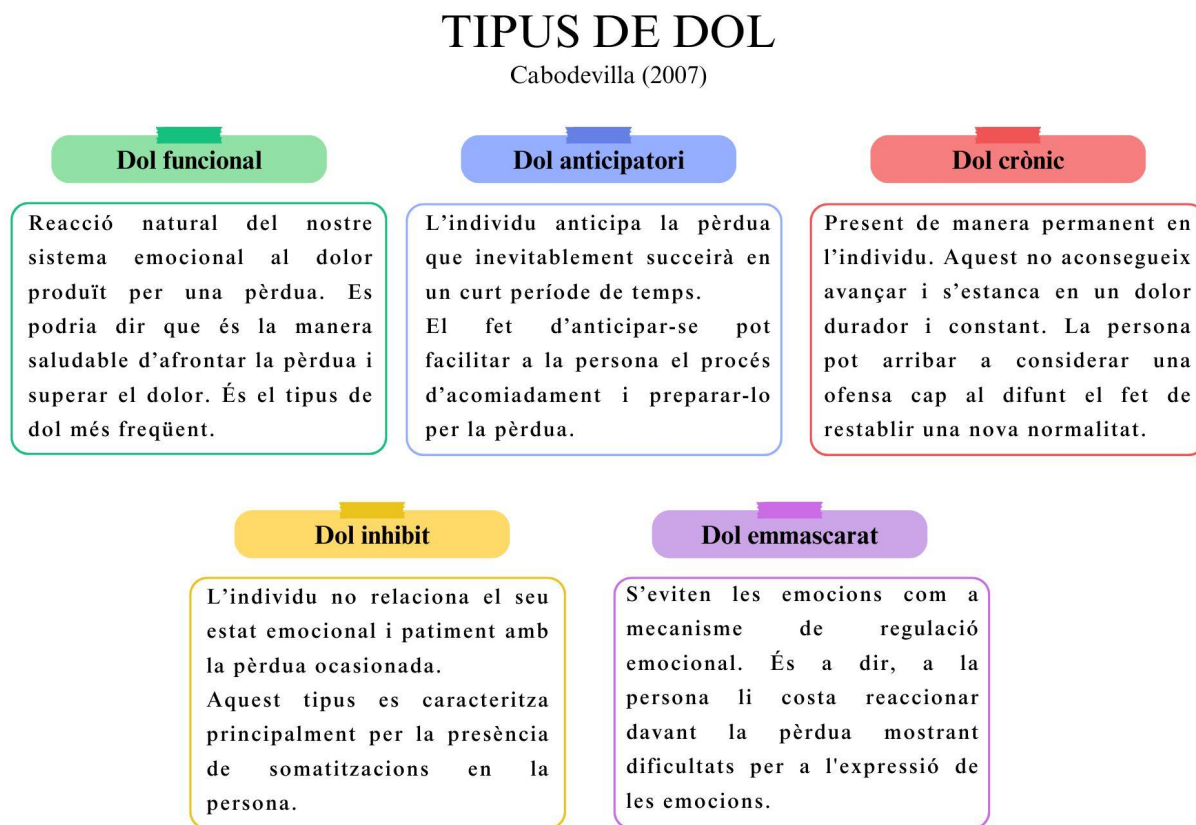
En aquest apartat explorarem els principals tipus de dol que han estat identificats i definits segons Cabodevilla (2007).

Existeixen diferents tipus de dol, segons les característiques de la pèrdua, la manera d'afrontar-la i les reaccions que es generen.

¹ 1.- 'dolor, dolôris' : "dolor". (sustantivo). 3ª Declinación [Nominativo Singular Masculino , Vocativo Singular Masculino]

Figura 1

Tipus de dol segons Cabodevilla

Nota: Elaboració pròpia a partir de Cabodevilla (2007)

Com s'evidencia en la figura, cada tipus de dol presenta com les persones naveguen i comprenen la pèrdua de diferents maneres. Resulta interessant observar com alguns individus poden abraçar la pèrdua amb certa acceptació i capacitat per processar-la de manera saludable, mentre que d'altres es poden trobar atrapats en un cicle dolorós incapaços/es de moure's més enllà de la seva pèrdua.

Considerem crucial reconèixer i distingir entre els diferents tipus de dol, ja que aquesta comprensió pot ser fonamental per a poder abordar-los adequadament i proporcionar el suport necessari, així com poder donar una resposta adequada i efectiva a les necessitats de l'alumnat des de l'àmbit educatiu, afavorint així el seu desenvolupament integral i acadèmic.

Els docents, com a figures de confiança i guies per l'alumnat, tenen la responsabilitat de ser sensibles i estar ben informats sobre les diverses manifestacions del dolor i com poden influir en el seu aprenentatge benestar.

3.3 Etapes del dol

Diversos autors i autores han definit un seguit d'etapes que travessen les persones durant el seu procés del dol. Segons l'autor o autora al qual es faci referència, es poden observar diferents fases. En aquest apartat ens centrarem en les etapes del dol segons Kübler-Ross i J. Bowlby.

Kübler-Ross, psiquiatra suïssa (citada a Miaja i Moral, 2013, p.110), exposa les següents cinc fases per les quals passa una persona en el procés de dol. Cal remarcar que l'autora emfatitza que no tenen per què produir-se les cinc etapes ni succeir exactament en aquest ordre.

Figura 2

Etapes del dol segons Kübler-Ross

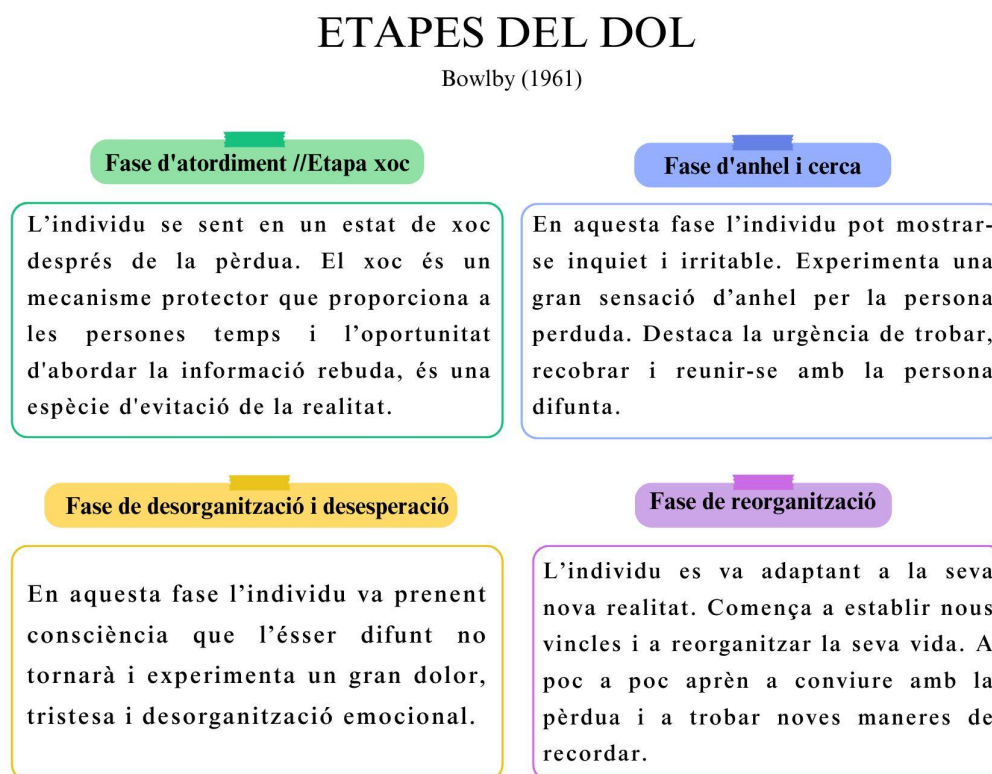

Nota: Elaboració pròpia a partir de Kübler-Ross (citada a Miaja i Moral, 2013, p.110)

Segons la classificació proposada per Bowlby (citat a Flórez, 2002, p.80) basada en la teoria de l'aferrament i el vincle afectiu, el dol és un procés que transita quatre fases:

Figura 3

Etapas del dol segons Bowlby

Nota: Elaboració pròpia a partir de Bowlby (citat a Flórez, 2002, p.80)

Entendre i conèixer des de l'àmbit educatiu les diferents etapes exposades anteriorment per les que pot passar un individu quan es troba en un procés de dol facilita la gestió d'aquest, fent que aquesta comprensió pugui ser transformadora i beneficiosa per l'infant. Tanmateix, permet als mestres connectar amb els seus alumnes de manera més autèntica i empàtica, podent acomodar les necessitats emocionals dels estudiants en moments de pèrdua.

Aquesta cultura empàtica pot ajudar a crear un espai d'aprenentatge més acollidor i inclusiu, on els estudiants se sentin vistos i escoltats en tot el seu procés de creixement personal i acadèmic. A més, pot contribuir a millorar les relacions entre els estudiants i les mestres, establint vincles més forts basats en la confiança.

3.3.1 Etapes evolutives segons la percepció de la mort

Els infants experimenten un seguit de canvis en el seu coneixement i percepció de la mort a mesura que creixen i es desenvolupen. En aquest apartat explorarem les diferents etapes evolutives analitzant com els infants viuen i processen la mort en diferents moments de la seva vida segons Ordoñez i Lacasta (s.d.) i Bofarull et al. (2015).

Cal destacar el fet que cada infant és únic i existeixen diferents ritmes de desenvolupament psicoevolutiu.

Figura 4

Percepció de la mort segons l'etapa preescolar

Preescolar (2-5 anys)

- Pensament preoperacional, concret i literal. Pot personalitzar la mort.
- Considera la mort com a temporal, reversible i de causa externa.
- Egocentrisme màgic: tot el que s'esdevé té relació amb ell mateix, risc de considerar la mort com un càstig. Confon desitjos i pensaments amb esdeveniments.
- Fa preguntes molt concretes i repetitives. Vol la mateixa resposta.
- Es pot explicar la mort com a no funcionalitat. Allunyada de la realitat quotidiana, i d'allò que veu o toca però no pot entendre encara, el no-lloc o el canvi d'estat.
- Cal evitar símbols o metàfores, les entén literalment.
- Els contes poden ajudar.

Nota: Adaptat de Bofarull et al. (2015)

L'etapa de preescolar comprèn infants de 2 a 5 anys. Analitzant aquesta taula, podem observar com en aquest període la comprensió de la mort és una qüestió complexa.

En primer lloc, cal destacar que els infants es troben en una fase de pensament preoperacional, és a dir, presenten dificultats per comprendre conceptes abstractes o lògics com la mort. Per tant, com la taula indica, acostumen a veure-la com quelcom temporal i reversible. Tanmateix, és una fase on tendeixen a pensar de manera egocèntrica, és per això, que poden interpretar-la des del seu propi punt de vista mostrant dificultats per entendre les experiències d'altres persones. A més, poden tenir una comprensió màgica d'aquesta, entenent-la com una experiència que pot ser revertida a través de la màgia.

En segon lloc, aquesta etapa es caracteritza per la realització de preguntes concretes i repetitives per part dels infants esperant sempre la mateixa resposta. Aquest fet dificulta als adults poder explicar de manera comprensible pels infants l'experiència de la mort i el que aquesta comporta.

D'altra banda, com els infants en aquest període no estan llestos per comprendre una temàtica tan complexa i abstracta, es recomana explicar-la com quelcom allunyat de la seva realitat quotidiana, és a dir, presentar-la com a no funcionalitat. Aquest fet és una manera de fer-la menys "real" per ells i elles, però és cert que pot generar certes confusions.

Per finalitzar, la taula remarca la importància d'evitar símbols o metàfores quan se'ls hi parla de la mort, ja que en aquesta fase no son suficient capaços/es d'entendre-les i les interpreten literalment. Altrament, puntualitzen el recurs literari com una bona eina per introduir-los la temàtica d'una manera més lúdica i entenedora.

Figura 5

Percepció de la mort segons l'etapa escolar

Escolar (6-11 anys)

- Pensament preoperacional tardà i operacional concret. Inicia la comprensió del no retorn, la universalitat i la causalitat (pot començar a entendre causa-efecte).
- Sent molta curiositat per temes relacionats amb la mort i el morir. Si els deixem, pregunten molt.
- Comença a aparèixer la por que morin els pares o un mateix.
- Inicia la simbolització i l'abstracció: podem introduir el canvi d'estat.

Nota: Adaptat de Bofarull et al. (2015)

Aquesta etapa abasta infants de 6 a 11 anys i destaca per ser un període de transició en el desenvolupament cognitiu i emocional dels infants.

Inicialment, aquesta fase és caracteritzada per un pensament preoperacional tardà i operacional concret, és a dir, els infants mostren més facilitat per comprendre conceptes abstractes com la mort i inicien la comprensió del no retorn, la universalitat i la relació causa i efecte. Poden entendre la mort com un fenomen irreversible i entenen que aquesta és causada per diferents factors. Fet que facilita poder parlar-ne d'ella.

Tot seguit, és una etapa on notablement destaca la curiositat dels infants envers la temàtica de la mort, ja que la comencen a entendre millor i comprenen com afecta les persones.

Considerem que aquest fet és una gran oportunitat per poder aprofundir en el seu coneixement sobre el tema, resoldre els seus dubtes i acompanyar-los per poder processar els seus sentiments i emocions adequadament.

A conseqüència de la seva millor comprensió envers la temàtica, comença a sorgir la por que els seus éssers estimats o inclús ells i elles mateixes morin. Aquesta és una reacció normal a l'enteniment creixent de la mort. És un bon moment per poder aprofundir sobre el tema i continuar treballant els seus dubtes, emocions i sentiments.

Per finalitzar, en aquesta etapa també comença a aparèixer la simbolització i abstracció, permetent així poder introduir el canvi d'estat als infants i explicar la mort com un canvi d'estat i entendre-la com un fenomen més abstracte i menys concret.

És evident que l'interès per la mort és present en els infants des de les primeres etapes del seu desenvolupament fins a fases més avançades. Tant en l'etapa preescolar (2 a 5 anys) com en l'escolar (6 a 11 anys), els infants mostren una curiositat natural per la temàtica de la mort, encara que ho facin des de perspectives diferents i adaptades a les seves capacitats cognitives. Per tant, independentment de l'edat, els infants acaben evidenciant la seva preocupació i atenció envers la mort. Aquest fet explicita la necessitat de parlar-ne en el moment en què mostren interès, adaptant el discurs a la seva edat i etapa cognitiva. Oferir explicacions clares i adequades a cada fase ajuda els infants a entendre millor aquest concepte i gestionar les seves emocions.

3.4 El dol i la mort en el context educatiu

La mort és una experiència universal i tot i ser un tema abstracte i difícil d'abordar, és de vital importància reconèixer el seu impacte dins l'àmbit educatiu.

En aquest apartat, explorarem la necessitat d'abordar el dol i la mort dins del context educatiu, així com els beneficis de fer-ho.

3.4.1 La importància d'una educació per a la mort per a una bona educació socioemocional

Actualment, la mort és un tema que socialment encara es considera tabú o del que en costa parlar obertament.

Aquest tabú es reflecteix en l'àmbit educatiu fent que la mort inusualment s'abordi de manera explícita dins les aules. "L'educació oficial fa com si la mort no existís, i com si res tingués a veure amb la formació" (de la Herrán i Cortina, 2008, p.410).

Evitar treballar-la com si aquesta no fos part de la vida, priva als infants de l'oportunitat d'identificar emocions, així com de comprendre i gestionar adequadament aquesta experiència humana inevitable. L'alumnat ha de poder concebre l'escola com un espai on poder explorar i nodrir-se de nous coneixements, el qual els permeti i faciliti entendre i afrontar temes complexos com ara la mort i el procés del dol. Formar a ciutadans emocionalment preparats és vital i necessari, així com comprendre i acceptar la mort com a part de la vida és una habilitat essencial per a la salut emocional i el benestar social.

Abordar obertament aquest tema dins l'entorn educatiu pot contribuir a crear una societat més empàtica, resilient i capaç de gestionar les emocions complexes que envolten la pèrdua i el dol. Per aquests motius, és una necessitat que els centres educatius treballin la mort de forma adequada i completa per tal de proporcionar a l'alumnat les eines necessàries per saber gestionar-la i afrontar-la de manera correcta. "És una obertura per a la formació, que se secunda i construeix des de la mort com un àmbit d'extraordinari potencial formatiu. És un camí per a connectar l'educació ordinària amb l'Educació de la Consciència" (de la Herrán i Cortina, 2008, p.411). Tal com afirmen de la Herrán i Cortina (2008), l'educació per a la mort és un enfocament educatiu que busca preparar als individus per a afrontar la mort, tant en l'àmbit personal com social. Aquest enfocament està actualment emergent com a una disciplina que busca millorar la qualitat de vida de les persones i esdevenir un camí per connectar l'educació formal amb la mort i el dol. D'aquesta manera, es busca educar, preparar i conscienciar a l'alumnat sobre la mort formant a infants resilients i capaços d'entendre i gestionar les pròpies emocions.

Tractar la mort des del marc educatiu proporciona diferents beneficis a l'alumnat.

Primerament, el fet de no evitar la seva existència permet als infants conèixer-la, identificar-la i comprendre que aquesta és real, forma part de la vida i no només patiran la seva pròpia, sinó que també viuran la de les persones que els envolten. Això, els ajuda a desenvolupar habilitats per poder combatre la mort de forma saludable tot reduint l'ansietat i les pors associades a aquesta. Treballar un tema des de la naturalitat evita que creixin amb por al desconegut i siguin capaços d'afrontar-se i identificar les seves emocions per posteriorment ser treballades adequadament.

Tanmateix, treballar-la des de l'escola els hi proporciona eines per poder gestionar futures pèrdues reals de la seva vida tot creant un espai segur per expressar emocions i inquietuds.

També, permet als nens i nenes augmentar i fomentar una major empatia i comprensió cap a les persones que es troben experimentant la pèrdua d'un ésser estimat.

A més, una educació adequada sobre la mort pot contribuir a una millor comprensió del cicle de la vida i a una major valoració de la vida en general.

La necessitat d'abordar la mort en l'àmbit educatiu ja no és una opció, sinó una necessitat. L'escola ha de ser una institució que garanteixi als infants suport en la creació d'una estructura emocional capaç d'anar desenvolupant-se al llarg de la seva vida.

És crucial que els centres educatius esdevinguin un lloc on els estudiants puguin aprendre a comprendre i afrontar la mort, tant en l'àmbit personal com social.

Això no només els ajudarà a viure de manera més plena i autèntica, sinó que també els proporcionarà les eines i els recursos necessaris per afrontar la mort de forma saludable i constructiva. “Si no s'inclou la mort en l'ensenyament —des de les Polítiques Educatives fins a la proposta d'un mestre— no s'estarà educant per a la vida” (de la Herrán i Cortina, 2008, p.409).

3.5 El dol en la literatura infantil

3.5.2 Els contes com a recurs didàctic per treballar les emocions

L'art de narrar i explicar històries és una destresa tan antiga com és la humanitat. La teoria de la narrativa sosté que els humans tenen una tendència natural a organitzar la informació en forma de narrativa, i els contes són un recurs per organitzar i estructurar la informació de forma que sigui més fàcil de recordar i comprendre.

Els contes aporten missatges que fan referència als problemes humans universals, convertint-se així en un instrument molt rellevant que afavoreix i estimula el desenvolupament i aprenentatges dels educands (Cerpa, 2006).

D'aquesta manera, l'autor exposa com aquest recurs didàctic presenta problemàtiques, situacions quotidianes i comunes en totes les persones, facilitant que els infants puguin sentir-se identificats amb les històries narrades i sigui més fàcil per ells i elles comprendre i processar les seves pròpies experiències i connectar i treballar les emocions que es desperten en cada relat. Diverses autories han investigat el conte des de la perspectiva educativa amb la finalitat de corroborar el seu potencial en el procés d'ensenyament-aprenentatge.

Quintanal (2005) estableix dues finalitats que proporcionen els contes com a recurs didàctic.

La primera és la de poder projectar en la lectura la pròpia vida, ànsies, pors, trobant en les diferents narracions experiències alienes amb les quals els infants es poden sentir identificats.

També puntualitza com les narratives poden servir de recomanació i consell personal.

La segona finalitat permet als infants descobrir nous mons i comprendre la seva pròpia cultura i d'altres. D'aquesta forma, identifiquem els contes com una eina amb infinites possibilitats educatives, la qual afavoreix el desenvolupament social, emocional i cultural, sempre que es faci un bon ús d'aquesta.

L'ús del conte ofereix als infants escenaris imaginatius que difícilment podrien concebre per si mateixos/es, permetent-los transformar, connectar i interpretar amb el concepte de la mort. És de vital importància, presentar als infants els contes com una eina que els convida a la reflexió i l'autoconeixement, fugint de visions imposades i autoritàries, ja que aquest moment de lectura serà únic i diferent per a cada un d'ells/es permetent-los endinsar-se i connectar amb un fet ineludible creant les seves pròpies connexions i reflexions.

Tal com esmenta Anna Juan, docent experta en didàctica de la literatura a la Universitat Autònoma de Barcelona entrevistada i presentada a continuació en l'apartat de metodologia, "La literatura sí que és una font per a entendre o per a tractar certs temes, però cadascú a la seva manera."

Aquesta frase implica que la literatura és una eina potent per a la comprensió i la reflexió, però sempre cal tenir en compte que cada persona té una experiència única i individual amb la lectura. Cada lector/a interpreta i connecta amb una obra de forma personal i subjectiva sentint emocions diferents.

Per tant, és crucial que els i les docents respectin la individualitat i la diversitat d'experiències i emocions que experimenta l'alumnat amb cada obra sense imposar cap ni interferir directament. Triar bons llibres amb històries interessants és necessari per a oferir una vivència enriquidora, però és cabdal no forçar una interpretació o una resposta emocional específica a aquestes històries. Per evitar aquest fet, és essencial permetre que l'alumnat explori i connecti lliurement amb els temes, els personatges i els missatges que els ressonin de manera personal. També convé destacar, com Anna Juan, tot i afirmar que un conte és una bona eina amb la que treballar les emocions i temàtiques complexes com ara la mort i el dol, és necessari que els docents no s'escudin darrere aquest recurs, sinó que l'utilitzin com a mitjà a partir del qual treballar aquests assumptes.

4. Metodologia

La modalitat d'aquest projecte se centra en la creació i innovació d'una proposta. Aquest treball pretén desenvolupar un producte educatiu destinat a abordar de manera efectiva una temàtica delicada i complexa com pot ser la mort i el dol dins les aules de primària. En aquest sentit, la proposta consisteix en la creació d'una guia literària que serveixi com a recurs pedagògic per als docents, proporcionant-los una estratègia per afrontar aquestes qüestions d'una forma més lúdica i contextualitzada.

Seguint el marc teòric i la necessitat d'abordar des de les institucions escolars la mort i el dol amb l'alumnat, s'ha dut a terme una recerca per tal d'analitzar l'actual gestió de la mort i el dol dins les aules de primària. S'ha optat per una metodologia de recerca qualitativa, que permet una comprensió profunda i detallada de la realitat estudiada. A través de l'ús d'instruments com el qüestionari, s'ha recopilat informació rellevant sobre les pràctiques educatives i les perspectives dels mestres de primària en relació amb el tractament del dol i la mort a l'aula, així com s'ha conegut la importància i necessitat d'un bon ús de la literatura infantil com a recurs per treballar les emocions amb els infants, mitjançant l'entrevista.

A continuació, s'explicaran amb més detall els procediments i les tècniques utilitzades en cadascuna d'aquests vessants.

4.1 Detecció de les pràctiques educatives emprades pels docents de primària per abordar la mort i el dol dins l'aula

Per recopilar la informació amb l'objectiu de conèixer com els i les docents de primària treballen el dol i la mort dins les aules i mostrar la situació real i actual d'aquesta gestió, s'ha implementat un qüestionari en línia qualitatiu dirigit als mestres, amb la intenció de descobrir la importància que li atorguen a aquesta temàtica i identificar com la gestionen.

La selecció d'aquesta tècnica es basa en el fet que és una eina que permet recollir dades i informació de manera ràpida i eficient, així com també presenta una determinada flexibilitat a l'hora de poder adaptar les diferents tipologies de preguntes. Tanmateix, és un recurs que facilita el processament de dades i de resultats.

El qüestionari en qüestió ha estat elaborat amb l'eina digital "Google Forms" i consta de 13 preguntes les quals comprenen informació bàsica sobre l'escola a la qual pertany el/la docent i el nivell o cicle escolar en què imparteix classes fins a indagar sobre la importància de

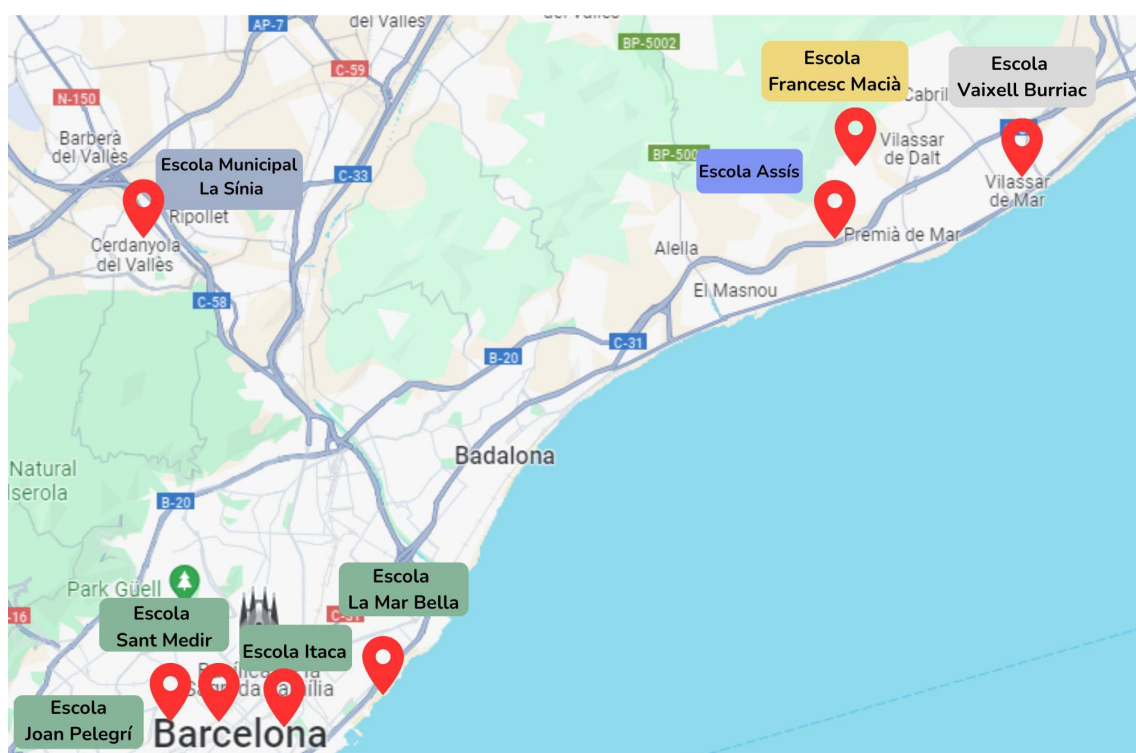
tractar aquests temes, els recursos utilitzats, les formacions rebudes o les possibles dificultats amb les quals s'han enfrontat. (Vegeu el qüestionari sencer a l'Annex 1)

La mostra que ha confeccionat el qüestionari és d'un total de 50 docents dins l'àmbit de l'educació primària, actualment en actiu, exercint en 8 centres escolars diferents. Les diverses institucions que han participat en aquest projecte han estat seleccionades principalment a través de connexions personals i recomanacions entre professionals de l'àmbit educatiu. Aquesta xarxa de contactes ha permès certa facilitat en l'extensió i la repercussió del qüestionari. Les dades obtingudes han possibilitat fer càlculs estadístics per a analitzar els resultats i establir conclusions.

Les escoles que han participat en la mostra són les següents:

Figura 6

Localització dels centres educatius participants

Aprofitant la diversitat d'escoles que han participat, es pot observar una representació geogràfica més ampla. Aquesta distribució territorial diversificada suggereix una varietat de contextos i realitats educatives que poden influir en les pràctiques i les perspectives dels docents respecte a l'abordatge de la mort i el dol. Com per exemple, diferències en la totalitat de recursos disponibles, les dinàmiques socials de la comunitat educativa, o ara bé, en la diversitat d'enfocaments pedagògics.

4.2 Explorar l'ús de la literatura com a eina pedagògica per treballar les emocions

Per aprofundir en la indagació sobre el bon ús de la literatura com a recurs pedagògic per treballar les emocions amb l'alumnat, s'ha dut a terme una entrevista amb Anna Juan Cantavella, experta en didàctica de la literatura a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Aquesta entrevista presenta la finalitat de comprendre la importància del bon ús de l'eina literària en l'àmbit educatiu, especialment en la seva capacitat per abordar temes emocionals com la mort i el dol de manera eficaç i respectuosa.

La tria d'aquest instrument rau en el fet que ofereix l'oportunitat de mantenir una conversa directa i profunda, permetent respostes més elaborades i reflexives. Així mateix, s'ha optat per aquesta tècnica de recopilació de dades per la seva adaptabilitat, que permet ajustar-se a les necessitats i circumstàncies del moment i dels participants.

L'entrevista consta de 10 preguntes que permeten explorar quin paper ocupa la literatura infantil en l'educació emocional dels infants, així com identificar consells per seleccionar i saber com treballar correctament llibres sobre la mort i el dol a l'aula, conèixer els diferents recursos que la literatura utilitza per abordar aquestes temàtiques, indagar sobre si és una bona eina per trencar el tabú, entre d'altres.

4.3 Guia literària

Com a contribució final, amb la finalitat de proporcionar als docents un recurs per gestionar de forma efectiva la mort i el dol amb l'alumnat, s'ha creat una guia literària que inclou un total de 14 llibres. Aquests llibres estan classificats segons el cicle escolar en què es troben els infants, assegurant que el contingut i l'enfocament pedagògic siguin adequats per a cada grup d'edat i facilitant la recerca als mestres. Cada obra compta amb la seva fitxa tècnica on s'inclouen dades com: Autor/a, Editorial, Nombre de pàgines i Gènere. Així com, una petita explicació considerant la temàtica específica que aborda el llibre, ressaltant les seves característiques. A més d'aquesta selecció de llibres, la guia proporciona una sèrie de consells pràctics per a saber narrar els diferents gèneres de manera adequada. L'eina escollida per la creació de la guia ha estat el Genially, ja que és un instrument interactiu totalment gratuït, molt visual i de fàcil accés i ús pels docents. La tria dels llibres s'ha pogut dur a terme seguint les recomanacions d'Anna Juan Cantavella. (Vegeu la guia literària completa a l'Annex 6)

5. Resultats

En aquest apartat del treball, exposarem els resultats derivats del qüestionari i de l'entrevista realitzada. Aquesta informació servirà per abordar els diversos objectius específics que s'han plantejat en aquest projecte.

Per donar resposta al primer objectiu específic del treball *“Mostrar la importància i els beneficis socioemocionals de tractar la mort i el dol dins l'àmbit escolar.”* Es va formular una pregunta concreta en el qüestionari: "Consideres que treballar aquest tema dins del marc educatiu pot contribuir al benestar emocional i social de l'alumnat? Si és així, de quina manera pot fer-ho?" Les respostes obtingudes evidencien clarament la rellevància a nivell socioemocional de tractar aquests temes en el context educatiu.

Figura 7

Percepcions del professorat sobre els beneficis de tractar la mort i el dol a l'escola

Consideres que treballar aquest tema dins del marc educatiu pot contribuir al benestar emocional i social de l'alumnat? Si és així, de quina manera pot fer-ho?

Sí, per suposat. Son més eines que adquireixen per afrontar situacions de la seva vida. Por fer-ho amb una gestió adequada, identificar sentiments i expressant-se.

Sí.
Ajuda a que l'infant tingui pautes i estratègies.

Sí, perquè un alumne/a que hagi treballat el tema pot tenir més eines i recursos per afrontar una situació vinculada amb la mort de forma assertiva, en comparació amb un/a infant que no hagi tingut l'oportunitat de parlar de la mort prèviament.

Sí, ja que així poden connectar amb les seves emocions, reconèixer-les, identificar-les i treballar-les.

Sí, els prepara per saber identificar i gestionar les seves emocions.

Sí, perquè se'ls ajuda a posar paraules al que senten i es creen unes reflexions molt interessants. Exterioritzar aquest tema permet que se'n donin compte tot el seu voltant en algun moment passa per això.

Diverses participants van coincidir en el fet que gràcies a treballar aquests temes a l'aula, se'ls proporciona als infants eines per afrontar situacions difícils de la seva vida.

Així com, permet als alumnes adquirir habilitats per a una gestió adequada de les emocions, ajudant-los a identificar i expressar els seus sentiments.

Aquesta pràctica també ofereix recursos i estratègies que els/les preparen per distingir i gestionar les seves emocions de forma efectiva. A més, les mestres corroboren que abordar aquests temes facilita que els infants connectin amb les seves pròpies emocions tot reconeixent-les i aprenent a posar paraules als seus sentiments creant reflexions profundes i significatives.

Seguint amb el segon objectiu, *"Explorar el recurs literari com a eina pedagògica per a la gestió socioemocional de l'alumnat"*, les respostes de l'entrevista amb l'Anna Juan posen de manifest com la literatura infantil pot ser una eina pedagògica clau per abordar temàtiques emocionals complexes, com ara bé la mort i el dol. (Vegeu l'entrevista completa a l'Annex 3) A través de la pregunta: "Quin paper ocupa la literatura infantil en l'educació emocional dels nens i nenes?" AJ destaca que la literatura és essencialment una exploració del món, i que els autors i autores escriuen per compartir alguna cosa significativa de manera específica.

Aquesta exploració sempre inclou una reflexió sobre el món i, inherentment, una reflexió sobre les emocions, les percepcions, les relacions i la vida mateixa. Així, la literatura es converteix en un recurs valuós per parlar de moltes altres coses, incloent-hi els temes emocionals. "La reflexió sobre el món sempre està molt relacionada amb la reflexió sobre com ens sentim, com percebem, com vivim. [...] Per tant, clar, la literatura pot ser un lloc o un recurs des del qual, o a través del qual, parlar de moltes altres coses."

Defensa la idea de presentar la literatura als infants per la seva qualitat intrínseca com a bona literatura, la seva proposta és presentar una història rica i ben construïda, i a partir d'aquí, explorar conjuntament els temes i emocions que emergeixen de manera natural durant la lectura. Consegüentment, recomana llibres que permetin una reflexió oberta sobre la mort i no imposin una interpretació única als infants.

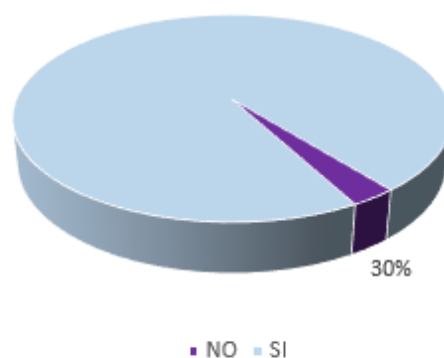
Continuant amb la qüestió: "Quins altres beneficis creus que pot aportar?" AJ ressalta dos beneficis clau de la literatura infantil en la gestió de temes emocionals com la mort i el dol. El primer és trencar el tabú que envolta aquests temes. Al parlar obertament sobre la mort a través de les històries, els infants poden començar a familiaritzar-se i normalitzar el tema. El segon benefici és que la literatura infantil permet als infants veure perspectives diferents sobre un fet inevitable com és la mort. Això els ajuda a entendre que hi ha moltes maneres de percebre i gestionar les pèrdues, i que les seves pròpies experiències i sentiments són vàlids. Aquest fet és crucial per al seu desenvolupament socioemocional, ja que els proporciona eines per afrontar situacions similars en el futur.

El tercer objectiu específic del treball planteja “*Conèixer les pràctiques educatives i perspectives sobre la manera en què els i les docents aborden i tracten el dol i la mort en una aula d'educació primària.*” Primerament, per descobrir si per les mestres de primària treballar la mort i el dol és una temàtica rellevant, es formula la següent pregunta “Consideres important treballar la mort i el dol a l'escola, concretament durant l'etapa de primària?”

Figura 8

Resposta del professorat envers la importància de treballar la mort i el dol a l'aula

Importància de treballar la mort i el dol a l'aula?

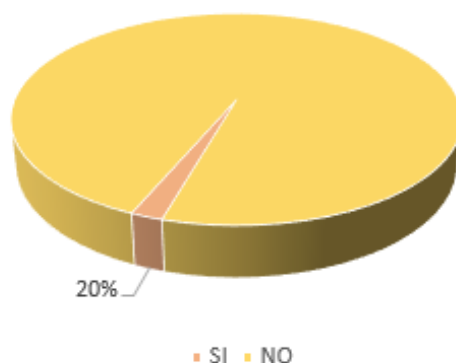
Les respostes demostren com el 70% de les docents enquestades remarquen la gran importància d'abordar aquests temes des de l'àmbit educatiu, deixant clar que és una qüestió necessària per treballar dins la institució escolar.

No obstant això, en la següent pregunta: “Acostumes a treballar aquesta temàtica a l'aula?” podem observar com tot i ser per les docents un tema essencial a treballar des de l'àmbit escolar, només un 20% de les persones enquestades afirmen haver abordat la mort i el dol amb l'alumnat. D'aquesta manera s'evidencia com aquests temes, tot i ser reconeguts com a assumptes importants per gestionar amb els infants, continuen sent poc tractats a l'aula.

Figura 9

Resposta del professorat sobre si treballen la mort i el dol a l'aula

Acostumes a treballar aquesta temàtica a l'aula?

Per tal d'endinsar-nos més concretament a conèixer quins instruments o estratègies han utilitzat o utilitzarien els i les docents per treballar la mort i el dol a l'aula, se'ls hi exposa la següent pregunta: "Quins recursos o estratègies has utilitzat o utilitzaries?"

Figura 10

Resposta del professorat amb relació als recursos amb què treballar la mort i el dol a l'aula

Quins recursos o estratègies has utilitzat o utilitzaries?

Contes, debats i reflexions de vivències viscudes per l'alumnat.
Contes o experiències
Contes,i experiències personals
Conversa, poemes i contes.
Històries i vivències, llibres.
Contes, vídeos curts, algun text,...
La literatura, els còmics, el cinema
Contes, pel.lícules, narracions etc

Les respostes obtingudes mostren com els contes, per tant, la literatura emergeixen com l'eina pedagògica més mencionada, destacant-se repetidament com un instrument clau.

També cal ressaltar altres formes narratives com els poemes, les històries personals, els còmics, i el cinema.

A fi de conèixer com els i les docents poden fer un bon ús d'aquest recurs pedagògic, se li planteja a Anna Juan la successiva pregunta: "Quins consells donaries als docents a l'hora de treballar un llibre sobre el dol? Què haurien de tenir en compte? I a l'hora de narrar-lo?" Primer de tot, AJ recomana llibres que permetin una reflexió oberta sobre la mort i no imposin una interpretació única als infants. Seguint aquesta mateixa línia, expressa la rellevància sobre el fet que els i les docents no imposin les seves valoracions i judicis a l'alumnat "Tendim a imposar les interpretacions pròpies del món" i deixin espai per a la lliure interpretació de la lectura i del que aquesta els desperta. Remarca la importància d'evitar enfrontar-se a temes tabú o difícils de gestionar com la mort, només mitjançant els llibres com a eina de ficció, per evitar tractar el tema de manera explícita. Suggereix la necessitat de fer un bon ús d'aquest instrument introduint-lo com un recurs a partir del qual iniciar converses, debats, dubtes i reflexions amb els infants.

Amb la finalitat de saber si els i les docents comptaven amb certes nocions per poder tractar la mort i el dol correctament amb l'alumnat, se'ls hi va exposar la pregunta: "Com a docent, has rebut mai algun tipus de formació específica sobre com abordar el tema de la mort i el dol a l'aula?"

Figura 11

Resposta del professorat respecte a les formacions

Com a docent, has rebut mai algun tipus de formació específica sobre com abordar el tema de la mort i el dol a l'aula?

Sí, però per interès propi. Ho he buscat jo.

Sí, però l'he hagut de buscar pel meu compte.

Ens van fer una formació a la Universitat, però un cop com a docent no.

No

No, mai

No

Una petita formació que vam fer tot el claustre després de la pandèmia, ja que la mort es va convertir en un tema que va tocar moltes cases.

Dels resultats recollits es pot extreure que la majoria de les docents no han rebut mai cap formació específica en aquest àmbit. Les respostes presentades són majoritàriament negatives, o ara bé, mostren que algunes docents han indicat que han buscat aquesta formació, però pel seu compte.

Convé destacar la resposta que fa referència a una formació rebuda a la universitat: "Ens van fer una formació a la Universitat, però un cop com a docent no." Ja que, posa en relleu el fet que tot i que hi pot haver hagut alguna formació inicial, un cop començat el món laboral com a docents, no es continua proporcionant formació sobre aquest tema.

Finalment, s'ha considerat oportú comprendre els motius que impulsen als i les mestres a parlar i treballar aquests temes a l'aula, a fi d'entendre la importància que li atorguen al fet de gestionar la mort i el dol amb l'alumnat.

Figura 12

Resposta del professorat pel que fa als motius i al context per treballar la mort i el dol

Quan l'has treballada, ha estat a causa d'una situació o context proper on un alumne/a ha experimentat una pèrdua recent, o bé perquè consideraves que és un tema prou rellevant i necessari per tractar-lo a l'aula?

Per pèrdues recents de l'alumnat o per alguna notícia del món actual.

Normalment es treballa quan algun alumna porta una experiència a l'aula relacionada amb la mort

Perquè crec que s'ha de tractar abans de que es trobin en la situació.

L'he tractat quan ha sortit a l'aula a partir dels infants

En cas de pèrdua

Quan s'ha donat el cas.

No ho he fet

A causa d'una situació proper al nen/a.

D'aquestes respostes es desprèn que la majoria de les docents tendeixen a treballar el tema de la mort i el dol principalment en resposta a situacions específiques i recents, com ara la pèrdua d'un ésser estimat per part d'un alumne/a. A més, cal destacar que algunes docents consideren que aquest tema ha de ser abordat abans que els infants es trobin en una situació de pèrdua, amb l'objectiu de preparar-los per a afrontar-ho adequadament.

Tanmateix, una minoria admet no haver treballat mai aquest tema. Aquestes dades posen en relleu com els i les docents aborden el tema de la mort i el dol, sovint depenent de contextos específics i propers o situacions personals dels alumnes per tenir un pretext per treballar-ho a l'aula. És a dir, amb poca freqüència o mai, trien parlar d'aquests assumptes perquè sí o perquè els consideren prou rellevants per gestionar-ho a l'aula.

Amb la intenció de donar resposta a l'objectiu específic: *“Desenvolupar una guia literària destinada als mestres com a recurs pedagògic per abordar la mort i el dol dins l'aula a través de la literatura.”* L'experta en didàctica de la literatura Anna Juan, ofereix un recull de llibres amb múltiples possibilitats per poder tractar aquest tema dins l'àmbit educatiu. Primer de tot, dona resposta a la pregunta: “Quins consells donaries als docents a l'hora de triar llibres adequats per treballar la temàtica del dol? Quins aspectes consideres essencials en aquesta selecció?” Especificant la importància de triar llibres amb l'objectiu de no dirigir els infants cap a una interpretació específica, ja que això pot conduir a una conversa artificial. En lloc d'això, recomana presentar el llibre de manera oberta per permetre converses més autèntiques i interessants. Respecte a la narració, és important cenyir-se a les paraules del llibre i permetre que les il·lustracions parlin per si mateixes, especialment en els àlbums il·lustrats, per no condicionar la interpretació dels infants i deixar espai per a la seva pròpia comprensió i reflexió. A l'hora de fer la seva aportació en l'elecció de llibres per la guia literària, com a especialista responent a: “Quins llibres recomanaries per tractar la temàtica de la mort a l'aula i per què?” podem veure que destaca una gran varietat de títols que aborden aquest tema des de perspectives diferents i per a diverses edats.

Entre els recomanats es troben “El pato y la muerte” de Wolf Erlbruch, que és adequat per a introduir la temàtica de manera senzilla i profunda, i “Migrantes”, que aborda el tema de la mort en el context de la migració. Altres títols com “Birgit, historia de una muerte” i “El árbol de los recuerdos” ofereixen narratives punyents i emotives. Per als més petits, es recomana “El Corazón y la Botella” d'Oliver Jeffers i “Regaliz”, que tracten el dol amb sensibilitat. També es mencionen llibres com “Madrina Muerte” i “Les muertes extraordinàries”, que exploren la mort des d'angles més inusuals o històrics. A més, s'indica el blog “Linternas y Bosques” com una bona font de recomanacions. Cal remarcar les recomanacions de llibres de no ficció com; “¿El gato se comerá mis ojos?” o “Así es la muerte?” que responen a preguntes reals sobre la mort de manera entretinguda.

6. Discussió

En aquest apartat compararem a través d'una mirada global els resultats obtinguts amb el marc teòric prèviament establert, per poder determinar si les nostres troballes s'alineen o no amb aquest.

Fent referència a la importància i els beneficis socioemocionals de tractar la mort i el dol a l'escola, els resultats del qüestionari realitzat per les mestres d'educació primària, indiquen que les participants consideren crucial abordar la mort i el dol dins l'àmbit educatiu per proporcionar als infants diferents eines per tal d'afrontar situacions difícils i gestionar adequadament les seves emocions. Aquesta conclusió s'alinea amb el que defensen els autors de la Herrán i Cortina (2008) els quals destaquen que a través d'un bon treball educatiu sobre la mort, per part de l'escola i l'equip docent, s'ajuda els infants a dissoldre o reduir el patiment i a elaborar un bon dol. Per tant, afirmen que treballar-la des de l'àmbit escolar aporta beneficis emocionals i socials a l'alumnat. Mitjançant els resultats, la recerca confirma que en treballar aquests temes a l'aula, els infants poden identificar i expressar els seus sentiments amb més facilitat, així com obtenir estratègies per abordar la situació.

Tot i que el 70% de l'equip docent enquestat reconeix la importància de treballar aquests temes, només un 20% ho han dut a terme a l'aula. Aquesta discrepància entre la percepció i la pràctica real demostra el que remarquen els autors (de la Herrán i Cortina, 2008,p.410) “L'educació oficial fa com si la mort no existís, i com si res tingués a veure amb la formació.” Assenyalant com malgrat ser una qüestió rellevant per les mestres, es troben amb barreres per implementar-ho efectivament, com la falta de recursos o formació específica. Els resultats reflecteixen aquesta mateixa dinàmica, emfatitzant la necessitat de més suport i formació per als docents. “La planificació del període de dol en el centre docent requereix la conjunció de diversos factors (...) Així mateix, una formació prèvia en Educació per a la Mort per la major part dels membres de la comunitat educativa” (de la Herrán i Cortina, 2008, p.421)

Així doncs, és crucial i de gran necessitat que els i les docents es puguin formar correctament per poder oferir a l'alumnat una bona educació per a la mort i ser capaces de poder donar resposta a les seves necessitats.

Respecte a l'ús de l'eina de la literatura infantil, hem pogut comprovar a través dels resultats, com aquest és l'instrument més utilitzat pels i les mestres a l'hora de treballar la mort i el dol amb el seu alumnat.

L'entrevista amb Anna Juan ressalta com la literatura infantil és un recurs pedagògic clau per abordar temes emocionals. Així doncs, es converteix en una eina valuosa per parlar de la mort i el dol ajudant a trencar el tabú que envolta aquests temes i a oferir diverses perspectives que permeten als infants comprendre i gestionar les seves pèrdues de manera validada. Aquest punt de vista està en consonància amb les afirmacions de Cerpa (2006), qui defensa que els contes aporten missatges que fan referència als problemes humans universals, convertint-se així en un instrument molt rellevant que afavoreix i estimula el desenvolupament i aprenentatges dels educands. Alineant-se amb la idea que constata el marc teòric d'oferir el recurs de la lectura infantil com a una bona eina amb la que abordar vivències o problemàtiques quotidianes com, ara bé, la mort i el dol amb els infants.

En conclusió, els resultats s'alineen majoritàriament amb el que es descriu en el marc teòric. Així, l'estudi posa de manifest la necessitat de continuar treballant en aquest àmbit per oferir una educació més completa i emocionalment saludable per als infants on la mort i el dol i tinguin cabuda.

7. Conclusions

7.1 Tancament

A través de la realització d'aquest treball es pot interpretar com la mort i el dol en el context escolar continuen sent actualment temes invisibilitzats. És fonamental persuadir a les institucions escolars envers la importància d'una bona gestió emocional per les futures generacions. L'educació formal no pot englobar únicament les àrees curriculars establertes, sinó que ha de ser capaç d'abordar de manera correcta una educació emocional òptima pel futur benestar i desenvolupament de l'alumnat. La manca de formació per part dels docents genera un buit a l'hora de ser capaços/es de treballar amb els infants aquestes qüestions i donar una resposta satisfactòria des de l'àmbit educatiu. Aquesta situació subratlla la necessitat d'incorporar formacions sobre la mort i el dol en els programes actuals garantint que els docents estiguin adequadament preparats i així poder crear un millor entorn educatiu.

El procés d'incloure la mort i el dol dins del camp de l'ensenyament, a priori pot semblar feixuc i complex, però és essencial una gran conscienciació de cara als futurs docents sobre aquesta gran necessitat. Hem de tractar la pèrdua amb naturalitat per ajudar als nens i nenes a formar una comprensió realista del món que els envolta. Així com, ser capaços/es de proporcionar les eines necessàries per poder treballar-la de manera adient.

Com deixa en evidència el projecte, una bona gestió i educació de les emocions no només ajuda els alumnes a entendre i afrontar correctament situacions de pèrdua, sinó que té un impacte positiu en el seu desenvolupament. Els i les estudiants que reben una bona educació emocional desenvolupen una major resiliència i capacitat per identificar i gestionar les seves emocions.

Per altra banda, ens agradaria destacar com n'ha estat d'enriquidor el procés de creació de la guia literària, ja que ha permès explorar la riquesa de la literatura com a mitjà per treballar la mort i el dol i descobrir múltiples obres que ofereixen nombroses possibilitats, així com conèixer un recurs molt útil per utilitzar en la futura docència.

En resum, aquest treball pretén destacar la importància de la gestió de la mort i el dol en el context escolar i el paper que l'escola hauria d'abastar com a espai que vetlla pel bon desenvolupament emocional i integral de l'alumnat.

Ningú està exempt de patir una pèrdua, per la qual cosa és fonamental que l'escola estigui preparada per abordar aquesta necessitat. Això implica la inclusió de la mort i el dol com a temes fonamentals en l'educació curricular i una essencial formació dels docents, així com la creació d'un entorn educatiu que reconegui i abordi obertament aquests aspectes vitals que formen part de la vida.

7.2 Reflexió personal

Personalment, dur a terme aquest treball ens ha aportat una comprensió única sobre les dificultats i possibilitats de treballar la mort i el dol dins una aula de primària. Aquesta recerca ens ha permès contribuir a millorar aquesta necessitat present en les escoles i aprendre a fer-ho des d'un recurs que desconexíem plenament com és el de la literatura infantil.

Pel que fa a aquest treball, considerem que no s'acaba aquí, que cal donar-li continuïtat per ampliar les propostes a altres centres educatius, vetllar perquè els docents apliquin el recurs de la guia i proporcionin un suport continu i seguiment en aquest procés. Hi ha molta feina a fer per continuar millorant, i és essencial que aquest treball no es quedi només en una iniciativa puntual.

Afrontar-nos a aquest treball ha estat una experiència enriquidora i formativa. Creiem fermament en el potencial de l'educació emocional per gestionar la mort i el dol a les escoles, i estem convençudes que, amb esforç i dedicació, és possible fer de la gestió de la mort i el dol una part integral i valuosa del sistema educatiu.

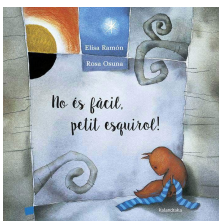
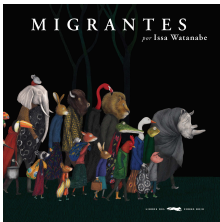
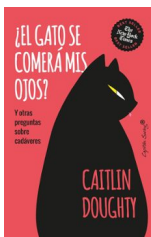
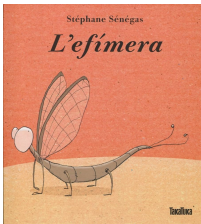
8. Aportacions - Guia literària

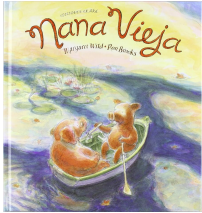
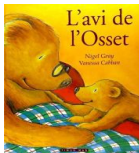
En aquest apartat es mostra un breu resum de la guia literària que es proporcionarà als docents dels diferents centres escolars.

A continuació, s'exposa una taula amb els diversos àlbums i contes il·lustrats que formen part de la guia, dividits segons el cicle escolar corresponent.

Taula 1

Llibres que conformen la guia literària

CICLE INICIAL	CICLE MITJÀ	CICLE SUPERIOR	TOTS ELS CICLES
			
			
			
			

Concretant amb la breu descripció del recurs, a la primera pàgina del Genially, els docents trobaran la portada amb cinc icones o desplegable. Tres de les icones corresponen a un cicle escolar, on es poden consultar els llibres recomanats per a cada nivell. Una altra, proporciona accés a dos dels llibres de no-ficció, amb una descripció detallada de les seves característiques, així com consells sobre com narrar-los. A més, hi ha un apartat de Glossari que explica què és un àlbum i un conte il·lustrat, i ofereix recomanacions per relatar aquestes obres als infants.

Figura 13

Portada de la guia literària

Figura 14

Mostra apartat de Glossari

Com s'ha esmentat anteriorment, en l'apartat del Glossari els i les mestres tindran l'oportunitat d'aprofundir en les definicions dels gèneres literaris amb els quals treballaran, així com conèixer diferents consells i premisses a l'hora de narrar-los amb els infants. D'aquesta manera no només se'ls ofereixen diverses obres sinó que se'ls guia per saber treballar-les.

Figura 15

Mostra Cicle Inicial

Un cop el/la docent tria el cicle amb el qual vol treballar, se li presenten diferents obres amb les quals tractar la mort i el dol amb l'alumnat. En interactuar amb la icona de cada llibre s'obre un desplegable amb la informació sobre l'autor/a, l'editorial, les pàgines i el gènere. També obtindran una breu descripció del tema que tracta la història i característiques a destacar sobre la lectura en concret.

Figura 16

Referències bibliogràfiques de la guia literària

Per finalitzar, la guia compta amb una última plana on es poden consultar totes les referències bibliogràfiques de les obres utilitzades. (Vegeu la guia literària completa a l'Annex 6)

9. Limitacions i propostes de millora

Aquest treball presenta certes limitacions que han afectat el seu desenvolupament, tot i que considerem que s'ha dut a terme una recerca exigent i acurada.

En primer lloc, la baixa participació per part dels i les docents de primària dels diferents centres escolars, ha limitat la representativitat dels resultats obtinguts, ja que no es pot assegurar que les poques opinions recollides reflecteixin la diversitat de perspectives de les mestres. Malgrat haver adreçat el qüestionari a més de 15 centres escolars, la resposta ha estat escassa amb una mostra de 50 mestres. També ha resultat que moltes de les conclusions recollides eren bastant similars entre elles, fet que ha restringit la varietat d'opinions, reduint la riquesa de les dades i la possibilitat de fer una anàlisi més diversa i profunda sobre el tema. Amb més temps, hauria estat possible ampliar la participació dels docents enviant els qüestionaris a un nombre més gran d'escoles, incloent-hi centres de diferents regions i contextos per obtenir una mostra més distintiva.

Una altra limitació a ressaltar, ha estat la manca de la validació de l'entrevista realitzada a Anna Juan Cantavella. Sense aquesta validació, no s'han pogut confirmar i validar els continguts de l'entrevista. A més, aquest fet impedeix assegurar que tots els aspectes importants del tema s'hagin cobert i que no existeixin biaixos en les preguntes.

Tanmateix, només s'ha pogut elaborar una sola entrevista a una persona experta en l'àmbit de la didàctica de la literatura infantil restringint la riquesa de les aportacions sobre el tema. De cara a futures recerques, es podria intentar assegurar la validació de les entrevistes, garantint així la fiabilitat de les dades obtingudes.

Convé assenyalar, que treballar la mort i el dol és un tema d'una gran sensibilitat i complexitat el qual requereix molta formació, entre d'altres. La dificultat de plantejar aquests aspectes en el context educatiu reflecteix que encara queda molt per fer en aquesta àrea. Tot i els petits avenços, es posa de manifest la importància de continuar investigant i treballant per integrar de manera natural i respectuosa aquests temes en l'àmbit educatiu.

Per finalitzar, respecte a la creació de la guia literària, és necessari mencionar la limitació que suposava la desconexió personal sobre l'àmbit literari que ha dificultat la capacitat d'avaluar adequadament la idoneïtat dels llibres per a diferents edats, així com el seu contingut i aspectes literaris. Com a possible millora es planteja el fet prèviament mencionat, de comptar amb vista a futures recerques amb més especialistes del camp de la literatura.

10. Referències bibliogràfiques

- Bofarull, M., Craven-Bartle, J., Esquerda, M., Ferrer, P., Mir, J., Nogués, R., & Roig, H. (2015). La mort i el dol. *Bioètica & debat*, 1-28. Recuperat de:
https://www.iborjabioetica.url.edu/sites/default/files/2019-07/76_B_D_cat.pdf#page=13
- Bowlby, J. (1983). *La pérdida afectiva: tristeza y depresión*. Paidós. Barcelona.
- Cabodevilla, I (2007). Las pérdidas y sus duelos. *Anales del Sistema Sanitario de Navarra*, Vol. 30(3), 163-176. Recuperat de:
<https://scielo.isciii.es/pdf/asisna/v30s3/original11.pdf>
- Cerpa, M. (2006). *PSICOANALISIS DE LO CUENTOS DE HADAS*. Recuperat de:
file:///C:/Users/laura/Downloads/PSICOANALISIS_DE_LO_CUENTOS_DE_HADAS2020.pdf
- Colilles, M., Juan, A., & Roig, M. (2023). *La lectura literària a infantil: orientacions per a l'ensenyament de la literatura*. Departament d'Educació. Recuperat de:
<https://repositori.educacio.gencat.cat/handle/20.500.12694/5709#page=1>
- Freud, S. (2013). *Obras Completas De Sigmund Freud - Volumen XIV: «Contribución a la historia del movimiento psicoanalítico»* (2 ed., Vol. XIV). AMORRORTU.
- de la Herrán, A., & Cortina, M. (2008). LA EDUCACIÓN PARA LA MUERTE COMO ÁMBITO FORMATIVO: MÁS. *PSICOONCOLOGÍA*, 5(2-3), 409-424. Recuperat de:
https://www.seom.org/seomcms/images/stories/recursos/sociosyprofs/documentacion/psicooncologia/vol5_numero2_3/15_educacion_muerte.pdf
- Flórez, S. D. (2002). Duelo. *ANALES Sis San Navarra*, 25(3), 77-85. Recuperat de:
<https://recyt.fecyt.es/index.php/ASSN/article/view/5545/4560Abstract>
- Miaja, M., & Moral, J. (2013). EL SIGNIFICADO PSICOLÓGICO DE LAS CINCO FASES DEL DUELO PROPUESTAS POR KÜBLER-ROSS MEDIANTE LAS REDES SEMÁNTICAS NATURALES. *PSICOONCOLOGÍA*, 10(1), 109-130.
https://doi.org/https://doi.org/10.5209/rev_PSIC.2013.v10.41951

Ordoñez, A., & Lacasta, M. (s.d.). *EL DUELO EN LOS NIÑOS (LA PÉRDIDA DEL PADRE/MADRE)*. Hospital Universitario La Paz, Servicio de Oncología Médica, Madrid. Recuperat de:
<https://www.seom.org/seomcms/images/stories/recursos/sociosyprofs/documentacion/manuales/duelo/duelo11.pdf>

Quintanal, J. (2005). *La Animación Lectora En El Aula: Técnicas, Estrategias Y Recursos*. EDITORIAL CCS.

Van Der Linden, S. (2015). *ALBUM[ES]*. EKARE EUROPA.

William Worden, J. (2022). *El tratamiento del duelo: Asesoramiento psicológico y terapia* (5ª edición ed.). (G. Sánchez, Trad.) Ediciones Paidós.

11. Bibliografia

Colomo, E.(2016). Pedagogía de la Muerte y Proceso de Duelo. Cuentos. *Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 14(2), 63-77.
<https://doi.org/10.15366/reice2016.14.2.004>

García, R., Mellado, A., & Santillán, L. (2010). Pérdida y duelo infantil: una visión constructivista narrativa. *Alternativas en Psicología*(23), 58-67. Recuperat de:
<http://pepsic.bvsalud.org/pdf/alpsi/v15n23/a07.pdf>

Oviedo Soto, S., Parra Falcón, F., & Marquina Volcanes, M. (2009). LA MUERTE Y EL DUELO. *Enfermería Global*(15), 1-9. Recuperat de:
<https://scielo.isciii.es/pdf/eg/n15/reflexion1.pdf>

Jambrina Mulas, M. (2014). REVISIÓN BIBLIOGRÁFICA SOBRE LA MUERTE Y EL DUELO EN LA ETAPA DE EDUCACIÓN INFANTIL . *INFAD Revista de Psicología*, 7(1), 221-232 .
<https://doi.org/https://doi.org/10.17060/ijodaep.2014.n1.v7.794>

ANNEXOS

1. Qüestionari -Professorat

1. De quina escola formes part?
2. Actualment, en quin nivell o cicle escolar imparteixes classes com a mestre/a?
3. Consideres important treballar la mort i el dol en l'àmbit educatiu, concretament durant l'etapa de primària? Per què?
4. Creus que existeix un nivell/etapa de desenvolupament dels infants més adequat que altres per a abordar aquesta temàtica? Per què?
5. Has treballat en algun moment la mort o el dol dins l'aula? Si és així, quins recursos o estratègies has utilitzat?
6. Quan l'has treballada, ha estat a causa d'una situació o context proper on un alumne/a havia experimentat una pèrdua recent, o bé perquè consideraves que és un tema suficient rellevant i necessari per tractar-lo a l'aula?
7. Consideres que treballar aquest tema dins del marc educatiu pot contribuir al benestar emocional i social de l'alumnat? Si és així, de quina manera pot fer-ho?
8. Com a docent, has rebut mai algun tipus de formació específica sobre com abordar el tema de la mort i el dol a l'aula?
9. Quines dificultats creus que enfrontes com a docent a l'hora de tractar la mort i el dol amb els infants? (ex: desinformació, poca preparació, despreocupació...)
10. Quines estratègies utilitzes o has utilitzat per comunicar-te amb les famílies quan s'ha de tractar el dol, especialment en situacions personals o familiars específiques d'una alumna?

11. Creus que la mort i el dol hauria de ser part del currículum escolar o és més aviat un tema que hauria de ser abordat de manera més transversal?
12. Com a mestre/a d'aquesta escola, consideres que es valora i es dona importància a aquesta temàtica dins el centre educatiu?

2. Entrevista a Anna Juan Cantavella

1. Què et vincula en el món de la literatura infantil. Com hi estàs relacionada?
2. Quin paper ocupa la literatura infantil en l'educació emocional dels nens i nenes?
3. Quins recursos utilitza la literatura infantil per abordar temes emocionals? I específicament en la temàtica de la mort i el dol?
4. Creus que la literatura infantil pot esdevenir una eina per trencar el tabú encara existent amb la mort, contribuint amb la familiarització d'aquestes situacions? Per què?
5. Quins altres beneficis creus que pot aportar?
6. Consideres que hi ha una edat òptima per abordar temes emocionals complexos a través de la literatura infantil?
7. Quins consells donaries als docents a l'hora de triar llibres adequats per treballar la temàtica del dol? Quins aspectes consideres essencials en aquesta selecció?
8. Quins consells donaries als docents a l'hora de treballar un llibre sobre el dol? Què haurien de tenir en compte? I a l'hora de narrar-lo?
9. Creus que actualment els docents tenen la formació necessària per poder dur a terme, a l'aula, aquest treball emocional a través de la literatura?

10. Quins llibres recomanaries per tractar la temàtica de la mort a l'aula i per què?

3. Transcripció de l'entrevista a Anna Juan Cantavella

1. Què et vincula en el món de la literatura infantil. Com hi estàs relacionada?

AJ: *“Jo sóc mestra de didàctica de la literatura a la UAB, és a dir, que me preocupa sobretot com els infants aprenen a llegir i com aprenen a llegir literatura i per tant és un dels meus temes de treball. Després també treballo fora de la universitat, soc autònoma i faig projectes amb biblioteques públiques, amb el col·legi de bibliotecaris i amb el departament d'educació. Llavors, com me vinculo? Jo en realitat vaig estudiar antropologia i mentre estava fent el doctorat d'antropologia vaig treballar a una biblioteca pública. Era una biblioteca molt petita on vaig començar a llegir àlbums que no m'havien llegit mai quan jo era petita.*

D'aquesta manera vaig començar a descobrir això i em va agradar molt, vaig començar a fer tallers amb infants i em vaig especialitzar en un màster de literatura infantil i així la meua vida es va anar decantant de l'antropologia cap a la literatura infantil.

2. Quin paper ocupa la literatura infantil en l'educació emocional dels nens i nenes?

AJ: *“La literatura és una exploració del món. La gent que se posa a escriure, se posa a escriure perquè li interessa contar alguna cosa d'una forma determinada, com si diguéssim, no? Aleshores, la literatura és rellevant a l'hora de com abordo els temes des del punt de vista formal, que és el que a mi més m'interessa, de com estic abordant un tema determinat i per tant la reflexió sobre el món sempre està present a la literatura.*

I la reflexió sobre el món sempre és una reflexió que està molt relacionada amb la reflexió sobre com ens sentim, com percebem, com vivim, com ens relacionem amb els altres i amb el món que ens envolta.

Per tant, clar, la literatura pot ser un lloc o un recurs des del qual, o a través del qual, parlar de moltes altres coses. I és una de les formes en què més s'utilitza la literatura infantil.

Jo en les meves classes reivindico el contrari. Vull introduir la literatura perquè és bona literatura. I després ja veurem quins temes està tocant. Però fer com el pas invers de dir, ostres, vaig a portar aquesta història perquè és molt bona i anem a veure quins temes tracta.

La literatura sí que és una font per a entendre o per a tractar de... però cadascú a la seva manera. A mi el que no m'interessa tant és quan la tria se fa a la inversa. És a dir, vull portar aquest llibre perquè vull treballar tal sentiment amb els infants.

Perquè llavors és una forma d'imposar la teva interpretació a l'infant. I dius, jo què sé, potser ell/a no ha vist aquell sentiment. O el veu perquè tu l'indueixes a veure'l.

Llavors, allà sí que és on a mi m'agrada que sigueu una mica més cautes i de dir, bueno, jo he interpretat això. Perquè jo tinc uns coneixements del món, uns coneixements de les històries ... Però, potser introduir-ho d'aquesta manera ja està marcant la forma de recepció de l'infant. Aquesta és la cosa que a mi me trontolla més de com utilitzem a vegades la literatura a les aules.

3. Quins recursos utilitza la literatura infantil per abordar temes emocionals? I específicament en la temàtica de la mort i el dol?

AJ: *“Hi ha moltes formes d'abordar això, hi ha alguns autors i autores que ho plantegen de forma molt poètica i a través de metàfores molt suggerents...*

En la mort la metàfora sempre està molt present en els llibres de ficció. N'hi ha d'altres, clar, ara n'hi ha un tipus, que a mi no m'agrada dir-li literatura, perquè crec que no són llibres de literatura, hi ha un tipus de llibre infantil que són com enciclopèdies de sensacions o sentiments o emocions, i és de rotllo de, vaig a explicar-te tal, que això no és literatura, perquè allà no estàs utilitzant cap recurs per a construir una història que t'ajudi a pensar o que te porti a reflexionar o que de sobte, jo què sé, trobis algo interessant en la història, sinó que són llibres que te diuen “la ràbia, per exemple, és així” que a mi em semblen molt avorrits. Jo què sé, me dona la sensació que són llibres d'autoajuda.

M'agraden més els llibres que utilitzen recursos estilístics, poètics, suggerents, per a no comunicar directament el que estan dient, sinó construir una història amb la qual tu puguis arribar, tu hagis de posar de part teva per a interpretar i que no sigui omnívoca la interpretació. Aquests són els que a mi me semblen més interessants.”

4. Creus que la literatura infantil pot esdevenir una eina per trencar el tabú encara existent amb la mort, contribuint amb la familiarització d'aquestes situacions? Per què?

AJ: “ Crec que sí, i crec que és interessant no amagar-se darrere de tabús. El que sí que em sembla, que és el que nosaltres intentàvem fer amb el llibre: “Así es la muerte”, és una mica diferent, perquè nosaltres comencem a pensar en aquest llibre a final del 2018.

I en el 2018, des del 2015 o una cosa així, hi va haver-hi una explosió de llibres de no ficció per a infants i apareixien llibres de tots els temes.

Jo anava mirant i dic, no hi ha cap que parli de la mort, com aquest tabú tan gran que fins i tot només els adults com que només són capaços d'utilitzar la metàfora per parlar de la mort amb els infants, perquè els fa tanta por que si m'escudo darrere d'una metàfora poètica...

Com no saben què dir o com afrontar-ho, llegeixen un llibre de ficció i a través de la metàfora parlen d'alguna cosa que no son capaços de sostenir.

Hi ha moltes vegades que passa això i la ficció s'utilitza com un subterfugi per poder escapar. Aleshores nosaltres vam dir, hi ha una explosió de no ficció, però ningú està fent un llibre sobre la mort. I jo li ho estava dient a una amiga meua que té un editorial que es diu Wonder Ponder que només té llibres de preguntes. Llavors jo li deia, m'agradaria recol·lectar preguntes infantils reals sobre la mort i respondre-les. Sempre ens amaguem darrere de ficcions, com si no no ens atrevíssim a enfrontar una cosa que està present a la vida, que és la mort. I és part de la vida. Llavors vam dir, doncs som-hi.

El que vam haver de fer va ser recol·lectar preguntes d'infants reals i preguntes reals. Aleshores, vam començar a fer tallers amb infants de moltes edats i en diferents contextos i vam recol·lectar les preguntes en un quadern. A partir d'aquí, ens vam imaginar diferents activitats. Hi ha activitats per a pensar sobre la mort. Moltes. Llavors, aquest quadernet, incita a reflexionar sobre coses que no són absurdes però que són interessants.

.....

Jo, que treballo amb bibliotecàries, amb mestres, amb famílies, sempre venen a dir-me és que s'ha mort, no sé qui, i després he de mirar un llibre i dic, és que igual va i no li has de llegir llibres de morts, si se li ha mort a algú, jo dic, jo què sé, abraça'l, acompanya'l, plora amb ell, i conta-li històries que li faig a no oblidar per un instant que té una pèrdua i parla amb ell o respon les preguntes que tingui i no interposes un llibre i dic, perquè potser no és el millor moment per posar-li un llibre, potser aquell llibre no li està dient res perquè la seva pena funciona d'una manera diferent a la que el llibre està plantejant, no?

Aleshores, clar, a mi m'interessa més parlar de la mort quan no n'hi ha moments de dol, és a dir, quan tu pots assumir-ho des de la tranquil·litat en la que podem jugar amb això i clar, a nosaltres ens interessava és que no només fos un llibre de dol, el nostre, sinó que fos un llibre que reflectís la curiositat científica que tenen els infants.

En definitiva és una bona eina que ajuda a trencar el tabú, els llibres de ficció, si els introdueixes per assumir converses, també me pareixen bé. El que me pareix una mica més d'això és del rotllo de ... “Bueno, no sé cómo hablar de la muerte, le voy a contar un cuento y me quedo tranquila.”

5. Quins altres beneficis creus que pot aportar?

AJ: “Un és trencar el tabú... L'altre és apropar-te històries molt diferents que te permeten veure perspectives diferents d'una cosa que ens passarà, sí o sí.

El que sí que et diria que el que em resulta més interessant de treballar la mort a través de la ficció és això que hem dit abans, de no fer-ho en moments de dol.

En moments de dol la conversa no està lliure, perquè hi ha alguna personeta que està patint d'una manera explícita. I llavors és com...Jo què sé...Pots plorar, clar. Perquè ho està vivint en primera persona i potser en aquests moments no necessita parlar, perquè en els processos de dol cadascú els viu d'una manera...

I llavors quan no ha passat res hi pots introduir això des d'una conversa tranquil·la i dir...

És algo que sabem que... abstractament sabem que ens passarà a tots, estem tots aquí disposats a parlar perquè no n'hi ha ningú al que li hagi tocat de prop.”

6. Consideres que hi ha una edat òptima per abordar temes emocionals complexos a través de la literatura infantil?

AJ: “Jo crec que això està relacionat amb saber escoltar l'infant. Moltes vegades nosaltres ens marquem aquestes coses. A mi n'hi ha moltes vegades que els mestres me diuen però això per a un nen de 5 anys? I jo dic jo què sé. És com si diguéssim, però això per a una dona de 40? Com si totes les dones de 40 fóssim iguals. Jo què sé. Algunes sí, algunes no.

Doncs els nens igual. Podríem dir segons les seves necessitats una mica. A mi el que m'interessa és observar i escoltar-los perquè moltes vegades en aquestes observacions i en aquesta escolta de frases que a vegades mos semblen banals, de sobte n'hi ha allà coses que dius aquesta “personeta” m'està parlant. Quan t'estan dient aquella pregunta ja és perquè ha sorgit el neguit i perquè volen que algú els hi respongui, doncs s'ha d'aprofitar i tractar.

Jo crec que és interessant parlar amb ells i veure fins a on porten aquesta conversa i què és el que estan capacitats per interpretar.”

7. Quins consells donaries als docents a l'hora de triar llibres adequats per treballar la temàtica del dol? Quins aspectes consideres essencials en aquesta selecció?

AJ: “A l'hora de triar llibres, jo no buscaria llibres explícits, jo diria de no buscar llibres amb missatges explícits i no llibres per a casos concrets, sinó buscar llibres on el tema de la mort aparegui i permeti una reflexió sobre aspectes diversos, sobre el fet aquest, jo què sé, el llibre de: “Cuando la muerte vino a nuestra casa” És una qüestió de que la mort arriba i li arriba a qui li arriba i pot ser injust o te pot pareixer injust, no? És que no va de justícia o injustícia, va de que tothom ens morirem. Llavors això te pot portar a una reflexió sobre aquesta sensació d'injustícia, no? Que clar, no mola, no? Que aquest llibre et porti a reflexionar sobre que preferiries morir-te, jo què sé, coses així, no?

Però que no sigui una recepta de, bueno, no sé, llibres recepta d'aquests diria que no els triessin i sobretot el consell és que si tu vols portar llibres sobre la mort sigui perquè siguin bones històries, que estiguin ben construïdes, que portin cap a... que l'ambigüitat tingui un pes com perquè els infants puguin entrar des de diversos llocs i que no sigui mai en el context del dol explícit d'algú.”

8. Quins consells donaries als docents a l'hora de treballar un llibre sobre el dol? Què haurien de tenir en compte? I a l'hora de narrar-lo?

AJ: “Si tu portes un llibre per parlar del dol, ja estàs dirigint l'infant cap a alguna cosa molt concreta, i a mi me pareix més interessant l'altre. Us he portat un llibre que m'ha resultat una mica inquietant, o me va sobtar l'altre dia el vaig trobar, i vull compartir-lo amb vosaltres.

Perquè això possibilita una conversa més real. L'altre és una conversa... Més conduïda.

Molt conduïda, perquè els infants, van amb les imposicions des de que la meva mestra vol que ara parlem d'això. Ells són bona gent i diuen, vaig a parlar del que la meva mestra vol que parli. I llavors no és tant... és com molt artificial la conversa.

Si tu li ho dius més obert, segurament arribaràs a converses més interessants. Respecte el fet de narrar, clar, jo et diria, si has triat un àlbum, t'has de cenyir a les paraules que n'hi ha. Perquè molts dels àlbums que jo t'estic parlant, només tenen il·lustracions, però jo què sé.

El de “Migrantes” que està a la mort, sobrevolant tota l'estona. Són uns animals que estan migrant, i allà sempre està la mort, present, però és totalment silenciós, en aquest llibre no n'hi ha paraules. Llavors, si és un llibre sense paraules... No diu res. Silenci.

I els hi dius, per exemple: “Ara he portat un llibre, que m'ha agradat molt per les textures, pels colors, però és una mica...Vull llegir-lo amb vosaltres, però hem d'estar en silenci absolut. Jo passaré pàgines i en la primera lectura no podem dir res, és prou impossible això, però no podem dir res.” I llavors, tu vas passant, i a la segona lectura dius: “Ara ja podeu comentar-me les coses que vulgueu de cadascuna de les dobles pàgines i anem parlant a veure què heu vist.” El context és molt curt. Per què? Perquè li dona molt espai a les il·lustracions, que són les que estan adquirint el pes narratiu d'una manera més deliberada. Llavors, jo només lleigeixo allò que diuen les paraules. Perquè si ho faig, si dic: “Ui, no ho entendran perquè és massa ambigu” Estic una altra vegada condicionant els infants i no deixant-los els espais per a la pròpia interpretació. Per tant, si fos un àlbum, una cosa que sí que tenen molt treballada és el que no estic dient amb les paraules, estic dient-ho amb el relat visual. Llavors, no t'apures que allò que no s'està dient apareixerà relatat a través del relat visual. Per tant, si fos un àlbum jo diria limita't a llegir les paraules, només busca el ritme adequat per llegir el llibre i deixa tot l'espai, els silencis de les paraules perquè puguin llegir les imatges.”

9. Creus que actualment els docents tenen la formació necessària per poder dur a terme, a l'aula, aquest treball emocional a través de la literatura?

AJ: “Pel que jo veig, perquè jo vaig a moltes escoles a fer formació a claustres i a vegades entro a les aules a fer converses amb infants i després entro a mirar com les fan, la meva sensació és una cosa que no te n'adones quan ho estàs fent però tendim a imposar les interpretacions pròpies del món. Molt. I clar, n'hi ha algunes que són més evidents que unes altres que dius. És que aquesta mestra ha estat tot el rato exposant la seva idea, la seva interpretació i no els hi ha donat espai per a dissentir o per a poder pensar una cosa una mica diferent a la que estava exposant, perquè ha estat tot el rato explicant què és el que havien d'entendre del llibre. Això és potser perquè no saben com fer-ho.”

10. Quins llibres recomanaries per tractar la temàtica de la mort a l'aula i per què?

AJ: “Doncs “El pato y la muerte” de Wolf Erlbruch i el de Migrants, també me pareix que està bé. N'hi ha un que és: “Birgit, historia de una muerte” que és narrativa. És molt punyent, eh? Però també me resulta interessant. També, “El árbol de los recuerdos” o el de: “El Corazón y la Botella” de l'Oliver Jeffers. Aquest, per a petits, és molt bonic, el de “Regaliz” Després hi ha un altre que es diu “Parco” N'hi ha un que m'agrada molt que es diu “Madrina Muerte” que és una recuperació d'un conte que és molt xulo. Hi ha un blog, que és Linternas y Bosques, normalment les eleccions que fa l'autor són molt interessants. El que passa és que n'hi ha alguns que són... Ell és mexicà, n'hi ha alguns dels que parlen que aquí no arriben. Però n'hi ha d'altres que sí. I tots són per tractar la mort. N'hi ha molts més. Després n'hi ha un que a mi m'agrada molt, que són morts estúpides històriques. De maneres tontes de morir, és el llibre de “Les muertes extraordinàries” Quan nosaltres estàvem pensant en el llibre de la mort, vam descobrir que n'hi havia una...

No estava destinat a nens, estava destinat a adults. N'hi ha un llibre americà, que l'acaben de traduir ara, que era una tipa que treballa en una funerària i li fan preguntes, coses d'infants, també. N'hi ha preguntes d'infants i d'adults, i ella les respon. I són molt divertides, les respostes, també. El títol és “¿El gato se comerá mis ojos?” de Doughty Caitlin. Coses molt rares. Després n'hi ha una altra, de Takatuka, que se diu “Jo sí que vull saber de veritat què és la mort!”

4. Certificat - Eines I Recursos Que T'ofereixen Les Biblioteques Per Realitzar El Teu Treball Acadèmic [Mo61817]

UAB
Universitat Autònoma de Barcelona
Servei de Biblioteques

CERTIFICAT

García Nebot, Ariadna

ha superat satisfactòriament el curs virtual:

EINES I RECURSOS QUE T'OFEREIXEN LES BIBLIOTEQUES PER REALITZAR EL TEU TREBALL ACADÈMIC [MO61817]

Durada del curs:	6:30 hores
Qualificació obtinguda:	10,00

Curs acadèmic 2023-2024

5. Full de consentiment

https://drive.google.com/file/d/1t52KSOjht2_KNiaRsFZoU0q0ZSMudF6o/view?usp=sharing

6. Guia literària

<https://view.genially.com/66546551e70d060014429769/interactive-content-guia-literaria>

7. Taula d'objectius

Pregunta	Objectiu General
Hi té cabuda actualment la mort i el dol dins l'àmbit escolar?	Explorar la presència de la mort i el dol dins l'àmbit escolar per promoure la seva gestió a l'aula a través de la literatura.
	Objectius Específics
Quins beneficis socioemocionals adquireixen els infants a l'hora de treballar la mort i el dol des del context educatiu?	Mostrar la importància i els beneficis socioemocionals de tractar la mort i el dol dins l'àmbit escolar.
Pot ser la literatura infantil una eina pedagògica a partir de la qual treballar l'educació emocional amb els infants?	Explorar el recurs literari com a eina pedagògica per a la gestió socioemocional de l'alumnat.
Quins recursos o metodologia utilitzen els docents d'Educació Primària per treballar la mort i el dol dins l'aula amb el seu alumnat?	Conèixer les pràctiques educatives i perspectives sobre la manera en què els i les docents aborden i tracten el dol i la mort en una aula d'Educació Primària.
Amb quin recurs pedagògic es podria treballar la temàtica de la mort i el dol dins l'aula a través de la literatura infantil?	Desenvolupar una guia literària destinada als mestres com a recurs pedagògic per abordar la mort i el dol dins l'aula a través de la literatura.